

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ ЮРИДИЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ЯРОСЛАВА МУДРОГО

ФІЛОСОФІЯ

**НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНИЙ
ПОСІБНИК ДЛЯ СТУДЕНТІВ
СПЕЦІАЛЬНОСТІ «ПРАВО»**

Харків
«Право»
2021

УДК 1:37.091.64
Ф56

*Рекомендовано до видання редакційно-видавничою радою
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого
(протокол № 2 від 17.02.2021 р.)*

Укладачі:

О. Г. Данильян, О. П. Дзьобань, Ю. Ю. Калиновський

Філософія : навч.-метод. посіб. для студентів спеціальності «Право» / [уклад.: О. Г. Данильян, О. П. Дзьобань, Ю. Ю. Калиновський]. – Харків : Право, 2021. – 40 с.

ISBN 978-966-998-177-6

ISBN 978-966-998-177-6

© Данильян О. Г., Дзьобань О. П., Калиновський Ю. Ю., укладання, 2021
© Оформлення. Видавництво «Право», 2021

1. Вступ

У досягненні цілей гуманітарної освіти визначальна роль належить пізнавальній активності, самостійності, активним формам навчання. При формуванні знань та умінь студентів традиційні, стереотипні, переважно вербальні засоби навчання є вже недостатньо ефективними.

Посібник призначений для покращення організації самостійної роботи студентів при вивченні курсу філософії, може використовуватися на практичних заняттях, для проведення контрольних та перевірочних робіт, заліків та іспитів, містить загальний розрахунок годин лекцій, практичних занять, самостійної роботи, опис предмета курсу, шкалу, за якою виставляється оцінка з навчальної дисципліни у залікову книжку.

Він сприятиме здійсненню більш якісного педагогічного контролю, основним завданням якого є формуючий вплив на процес навчання через встановлення зворотного зв'язку між слухачем та викладачем і одержання підсумкових результатів навчання, а також забезпечення глибокого засвоєння специфіки філософського осягнення дійсності, формування високої світоглядно-методологічної культури майбутніх юристів.

Опанувавши курс з філософії, студент повинен

знати:

- головні проблеми сучасної світової й вітчизняної філософії, історичні типи філософії, основні парадигми філософствування;
- основні ідеї світової та вітчизняної філософської думки, історію становлення, основні етапи і особливості розвитку філософії;
- основні закони, категорії, поняття і принципи філософії, особливості їх прояву в житті суспільства і юридичній практиці;
- шляхи пізнання світу, функціонування знання у сучасному інформаційному суспільстві, особливості взаємозв'язку науки з сучасними соціальними і правовими проблемами;
- функції філософії у соціальному, науковому та практичному пізнанні;
- умови формування особистості, її свободи, відповідальності за збереження життя, природи, культури;

уміти:

– самостійно аналізувати факти, явища та процеси в системі «людина – світ» у їх діалектичному взаємозв'язку та з урахуванням змін, що відбуваються у світі й країні;

– критично оцінювати соціальні процеси, правові, політичні, економічні, історичні, екологічні, культурні, соціально-психологічні явища й події;

– формулювати світоглядні й методологічні висновки на основі отриманих знань, обґрунтовувати свою світоглядну та громадську позицію;

– застосовувати методологію наукового пізнання до творчої діяльності, застосовувати отримані знання при вирішенні професійних завдань.

Важливо зазначити, що однією із специфічних рис філософського знання є багатоманітність суджень. У філософії не існує одностайності стосовно проблем, що вивчаються. Істини, вироблені впродовж століть філософами, не є для всіх беззаперечними. Їх сприйняття, ставлення до них залежить від тих чи інших особистих переконань, світогляду.

Даний посібник буде корисним усім, хто прагне долучитися до поліфонії та плюралізму у відповідях на граничні, філософські питання людського буття, сформувати культуру власного мислення, а також виробити навички самостійного вибору належної позиції.

2. Загальний розрахунок годин лекцій, практичних занять та самостійної роботи

№ З/П	ТЕМА	УСЬОГО ГОДИН	У ТОМУ ЧИСЛІ		
			лекції	практичні заняття	самостійна робота
1.	Філософія, коло її проблем та роль у суспільстві	6	2	2	2
2.	Філософія Античності, Середньовіччя та Відродження: основні риси та етапи розвитку	10	2	2	6
3.	Філософія Нового часу та епохи Просвітництва	8	2	2	4
4.	Німецька класична філософія	6	2	2	2
5.	Сучасна світова філософія	10	2	4	4
6.	Вітчизняні філософські традиції	6	2	2	2
7.	Філософський смисл проблеми буття	6	2	2	2
8.	Свідомість як філософська проблема	6	2	2	2
9.	Філософські вчення про розвиток	10	2	2	6
10.	Сутність і структура пізнавального процесу. Наукове пізнання, його форми та методи	8	2	2	4
12.	Філософські підходи до розуміння людини, суспільства, історії	14	2	4	8
Усього:		90	22	26	42

3. Програма навчальної дисципліни «Філософія»

ЗАТВЕРДЖЕНО
на засіданні кафедри філософії
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого
(протокол № 12 від 3 лютого 2021 р.)

I. СУТНІСТЬ ФІЛОСОФІЇ ТА ОСНОВНІ ЕТАПИ ЇЇ РОЗВИТКУ

Філософія, коло її проблем та роль у суспільстві

Філософія, її предмет і структура. Мета та порядок вивчення філософії як навчальної дисципліни, її місце та роль у підготовці юристів. Наукові, методологічні та методичні основи вивчення філософії. Світогляд, його структура, риси, суспільно-історичний характер і роль у житті суспільства. Історичні типи світогляду: міфологія, релігія, філософія. Філософський світогляд. Гуманізм філософії. Функції філософії. Філософія і право. Філософія і мораль. Філософія і наука. Філософія і культура. Роль філософії у суспільстві, у професійній діяльності юристів.

Філософія Античності, Середньовіччя та Відродження: основні риси та етапи розвитку

Історичні передумови, час і місце виникнення філософії. Антична філософія. Ранній грецький натуралізм (рання класика): мілетська школа, піфагорійці, елєати. Геракліт і Парменід: релятивістська й абсолютистська концепції світу. Левкіпп і Демокріт: ранні атомістичні вчення. Висока класика: шлях до людини – філософські вчення софістів і Сократа. Об'єктивний ідеалізм Платона. Філософська система Аристотеля. Основні риси філософії епохи еллінізму (пізня класика) та її школи: кініки, скептики, епікуреїзм, стоїцизм, неоплатонізм.

Джерела середньовічної християнської філософії, її основні проблеми та специфіка типу філософування. Етапи розвитку середньо-

вічної філософії (апологетика, патристика, схоластика, містика) та їх особливості. Вчення Августина Блаженного про природу та людину. Реалізм і номіналізм. Філософське вчення Фоми Аквінського. Філософія епохи Відродження. Антропоцентризм, гуманізм і проблема людської індивідуальності (М. Кузанський, М. Монтень, П. Помпонаці). Деїзм (Г. Галілей) і пантеїзм (Дж. Бруно). Філософія періоду Реформації (М. Лютер, У. Цвінглі, Ж. Кальвін).

Філософія Нового часу та епохи Просвітництва

Наукова європейська революція XVII ст. Концепції можливості людського пізнання. Гностицизм та агностицизм. Проблема методу пізнання. Механіцизм, раціоналізм та емпіризм. Філософське обґрунтування нової картини світу (Ф. Бекон, Т. Гоббс, Р. Декарт, Б. Спіноза, Г. В. Лейбніц, Дж. Локк, Дж. Берклі, Д. Юм). Соціально-філософські аспекти у філософських поглядах емпіристів та раціоналістів Нового часу. Деїзм і матеріалізм у французькому Просвітництві. Вчення про природу і суспільство у філософії Просвітництва (Монтеск'є, Вольтер, Ж.-Ж. Руссо). Проблема людини у філософії Просвітництва. Французький матеріалізм XVIII ст.

Німецька класична філософія

Особливості та характерні риси німецької класичної філософії, її місце в історії філософської думки. І. Кант: дуалізм світу людського буття – природний і моральний. Філософія людського «Я» (Й.-Г. Фіхте). Нагурфілософія Ф. Шеллінга. Філософія абсолютної ідеї й діалектика Г.-В.-Ф. Гегеля. Антропологічний матеріалізм Л. Фейєрбаха. Вплив ідей німецької класичної філософії на європейську культуру. Проникнення ідей німецької класичної філософії в Україну.

Сучасна світова філософія

Основні напрями сучасної світової філософії. Позитивістська тенденція у сучасній світовій філософії. Етапи розвитку позитивізму (класичний позитивізм, махізм, неопозитивізм, постпозитивізм).

Релігійно-філософські напрями (тейярдизм, персоналізм). Неотомізм як офіційна філософсько-теологічна доктрина католицької церкви. Виникнення неklasичних філософських вчень в ХІХ ст. Ірраціонально-гуманістичний напрям у сучасній філософії: філософія життя і творчої еволюції, фрейдизм (неофрейдизм), герменевтика, феноменологія, екзистенціалізм, філософська антропологія. Філософія марксизму. Феноменологія. Комунікативна філософія. Філософія постмодерну. Російська філософія ХІХ–ХХ ст.: основні напрями та характерні риси.

Вітчизняні філософські традиції

Джерела української філософської культури. Філософія в культурі Київської Русі (Х–ХІІ ст.). Просвітництво в Україні (ХV – початок ХVІ ст.). Проблема світу й людини у філософії професорів Києво-Могилянської академії (С. Яворський, Ф. Прокопович). Філософія Г. Сковороди. Сутність «філософії серця». Український романтизм (М. Гоголь, М. Костомаров, Т. Шевченко, П. Куліш). Основні ідеї філософії П. Юркевича. Київська екзистенційна філософія ХХ ст. (Л. Шестов, В. Зенковський). Філософські ідеї в Україні кінця ХІХ – початку ХХ ст. Українське філософське відродження 60-х років ХХ ст. Новітня філософія України.

ІІ. ОНТОЛОГІЯ, ГНОСЕОЛОГІЯ, СОЦІАЛЬНА ФІЛОСОФІЯ

Філософський смисл проблеми буття

Онтологія, її основні проблеми та категоріальні визначення. Типи онтологій. Філософський смисл проблеми буття, її історичне усвідомлення. Категорія буття: її сутність і специфіка. Співвідношення категорій: буття, суще, реальність, дійсність. Основні форми буття. Роль категорії «субстанція» для визначення онтологічних основ і способу буття світу. Формування науково-філософського поняття матерії. Сучасна наука про складну систему організації матерії та її властивості. Матерія і рух. Простір і час як форми існування матерії. Сучасні наукові моделі розвитку світу.

Свідомість як філософська проблема

Проблема свідомості у філософії. Теорії походження та сутності свідомості. Свідомість як вища форма відображення. Свідомість як субстанція. Свідомість як форма регулювання і необхідна умова життєдіяльності людини, її суспільна природа, сутність і функції. Свідомість як суб'єктивне явище. Рефлексія, розум, інтелект, мислення. Рівні психічного життя людини: несвідоме, підсвідоме, свідоме, надсвідоме. Структура свідомості. Свідомість і вищі форми психічної діяльності: мислення, пам'ять, воля, емоції. Свідомість і мова. Специфіка юридичної мови. Самосвідомість. Фундаментальна роль категорії свідомості в філософії, її методологічне значення для пізнання природи, суспільства і юридичної практики.

Філософські вчення про розвиток

Діалектика як вчення про розвиток і метод пізнання. Історичні форми діалектики. Об'єктивна і суб'єктивна діалектика. Діалектика як система принципів, законів, категорій. Принцип загального зв'язку. Поняття відношення, зв'язку, взаємодії. Принцип розвитку. Поняття зміни, руху, розвитку. Основні закони діалектики. Основні категорії діалектики. Значення законів і категорій діалектики для теоретичної і практичної діяльності юристів. Модифікація діалектики в сучасних філософських доктринах. Метафізика, догматизм, релятивізм, еkleктика як класичні альтернативи діалектики. Протилежність діалектики й метафізики. Становлення сучасної філософської концепції розвитку. Синергетика: категоріальний апарат, особливості, евристичний потенціал. Протилежність та взаємодоповнюваність діалектики й синергетики.

Сутність і структура пізнавального процесу. Наукове пізнання, його форми та методи

Пізнання в контексті людського існування. Суб'єкт і об'єкт пізнання. Види пізнавальної діяльності: чуттєве і раціональне, емпіричне і теоретичне. Діалектика чуттєвого і раціонального у пізнанні.

Творчість як конструктивний принцип пізнання. Інтуїція. Проблема істини у філософії та науці. Філософське вчення про істину. Практика як головний критерій істини. Істина в судових рішеннях. Поняття науки. Специфіка наукового пізнання. Методологія наукового пізнання. Метод і методологія. Рівні методології. Методи емпіричного дослідження. Методи теоретичного дослідження. Сучасна методологія пізнання. Логіка наукового дослідження та її етапи (факт, проблемна ситуація, проблема, гіпотеза, доказ, концепція, теорія). Соціальні функції науки. Наука і мораль.

Філософські підходи до розуміння людини, суспільства, історії

Проблема людини в історії філософії. Основні концепції походження людини (антропосоціогенез, дарвінізм, космізм, теологія). Проблема природи й сутності людини. Проблема життя і смерті у філософії. Самоцінність людського життя і право людини на гідне життя. Зміст понять: людина, індивід, особистість, індивідуальність. Свобода й відповідальність особистості в суспільному розвитку, їх взаємна зумовленість.

Суспільство як підсистема об'єктивної дійсності. Основні підходи до розуміння суспільства: натуралістичні, соціо-психологічні. Діяльність як специфічний засіб існування соціального. Суспільні відносини, їх сутність та зміст. Суспільні закони, їх особливості і класифікація. Сфери суспільного життя (економічна, соціальна, духовна, політична). Суспільство як відкрита система. Ноосфера.

Основні сфери та елементи духовного життя суспільства та їх взаємозв'язок. Поняття суспільної свідомості. Культура як специфічна соціальна реальність. Культура як спосіб життєдіяльності суспільства і процес самовідтворення людини.

Сучасні концепції філософії історії. Проблема єдності та багатоманітності всесвітньої історії. Проблема смислу і спрямованості історичного процесу. Постановка питання про «кінець історії» в новітній філософії (Ф. Фукуяма). Об'єктивне і суб'єктивне в соціально-історичному процесі.

4. Плани практичних занять

Розділ І

СУТНІСТЬ ФІЛОСОФІЇ ТА ОСНОВНІ ЕТАПИ ЇЇ РОЗВИТКУ

Тема 1. Філософія, коло її проблем та роль у суспільстві

План

1. Філософія і її предмет. Обґрунтування необхідності вивчення філософії у вищому навчальному закладі.
2. Світогляд, його структура, основні історичні типи та їх сутність.
3. Специфіка філософського вирішення світоглядних питань. Головні теми філософських думок.
4. Функції філософії. Роль філософії у системі культури. Значення філософії для професійної діяльності юристів.

Список додаткової літератури

Андрущенко В. Філософія в педагогічному процесі: статус та функціональне визначення. Вища освіта України: теорет. та наук.-метод. часоп. 2015. № 1. С. 5–11.

Андрущенко В., Хамітов Н. Філософська освіта і наука як каталізатор цивілізаційного проекту України. Вища освіта України: теорет. та наук.-метод. часоп. 2017. №2. С. 5–17.

Вулевич М. Р. Філософія як мудрість та її осмислення в науковій і практичній діяльності. Часоп. Київ. ун-ту права. 2005. №2. С. 154–158.

Лозовой В. О. Світоглядні пріоритети і професійна компетентність у формуванні сучасного фахівця. Філософія і сучасність. 2018. №8. С. 43–50.

Мукушев Б. А. Проблемы формирования научного мировоззрения личности. Alma mater. 2010. № 5. С. 21–29.

Попович М. В. Що таке філософія? Філософ. думка. 2006. № 1. С. 3–7.

Хома О. Філософія на межі. Філософська думка. 2015. №6. С. 6–22.

Тема 2. Філософія Античності, Середньовіччя та Відродження: основні риси та етапи розвитку

План

1. Загальна характеристика філософії Античності та основні етапи її розвитку.
2. Головні напрями античної філософії та їх специфіка.
3. Загальна характеристика філософії Середньовіччя та головні етапи її розвитку: апологетика, патристика, схоластика, містика.
4. Полеміка між реалізмом і номіналізмом про природу універсальї.
5. Філософія епохи Відродження та її характерні риси: антропоцентризм, гуманізм, деїзм, пантеїзм.

Список додаткової літератури

Булавина В., Лидис М, Лунин С. В. Загадки истории. Эпоха Возрождения. Харків: Фолио, 2009. 383 с.

Волинка Г. Філософія Стародавності і середньовіччя в освітньому контексті. Київ: Вищ. освіта, 2005. 544 с.

Данильян О. Г. Антична філософія. Велика українська юридична енциклопедія: у 20 т. Т 2. Х.: Право, 2017. С. 49–55.

Дубінін В. В. Методологічний потенціал давньоіндійської релігійної філософії (за творами «Бхагавад-гіта» і «Шримад-бхагаватам»). Політологічний вісник. Київ: ВАДЕКС, 2015. Вип. 77. С. 24–31.

История восточной философии // Философия [Електронний ресурс]: Сб. в помощь учеб. и науч. работе студентов: Реф., произведения извест. философов. Харків: Б. и., 2006. 1 CD-ROM

История философии: Энциклопедия / Под ред. А. А. Грицанова // Философия [Електронний ресурс]: Сб. в помощь учеб. и науч. работе студентов: Реф., произведения извест. философов. – Харків: Б. и., 2006. 1 CD-ROM

Карнацевич В. Л. Загадки истории. Средневековье. Харків: Фолио, 2009. 380 с.

Кондзьолка В. В. Історія середньовічної філософії: навч. Посіб. Львів: Світ, 2001. С. 77–82.

Історія європейської цивілізації. Греція / за ред. Умберто Еко. Харків: Фоліо, 2015. 863 с.

Історія європейської цивілізації. Рим / за ред. Умберто Еко. Харків: Фоліо, 2015. 1031 с.

Філософський енциклопедичний словник / голова редкол. В. І. Шинкарук. Київ: Абрис, 2002. 742 с.

Тема 3. Філософія Нового часу та епохи Просвітництва

План

1. Основні напрями філософії Нового часу:

а) емпірико-сенсуалістична філософія (Ф. Бекон, Т. Гоббс, Дж. Локк);

б) філософський раціоналізм (Р. Декарт, Б. Спіноза, Г. Лейбніц);

в) суб'єктивний ідеалізм Дж. Берклі й агностицизм Д. Юма.

2. Філософія французького Просвітництва та французький матеріалізм XVIII ст.

Список додаткової літератури

Бичко А. К., Бичко І. В., Табачковський В. Г. Історія філософії: підруч. Київ: Либідь, 2001. С. 93–168.

Гусев В. І. Західна філософія Нового часу XVII–XVIII ст.: підруч. для вузів. К.: Либідь, 1998. С. 110–135.

Дзьобань О. П. Аксиологічний вимір проблеми безпеки (звертаючись до Томаса Гоббса). Вісн. Нац. юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого. Сер.: Філософія, філософія права, політологія, соціологія. Харків: Право, 2010. Вип. 6. С. 3–13.

Дзьобань О. П. Ідеї вільнодумства у філософії французького просвітництва як одне із джерел постмодернізму. Гуманітарний часопис: Збірник наукових праць. Харків: ХАІ, 2006. № 1. С. 33–38.

Петров Є. П. Актуальні аспекти теорії ідей Дж. Локка. Мультиверсум: філос. альм. / Ін-т філософії ім. Г. С. Сковороди НАН України-

ни. Київ: Ін-т філософії ім. Г. С. Сковороди, 2016. Вип. 3–4 (151-152). С. 98–106.

Петрушенко В. Л. Філософія: курс лекцій. Київ: Каравела, 2002. С. 140–161.

Розова Т. В., Шинкарук О. В. Філософія Нового часу: навч. посіб. Одеса: Юрид. літ., 2000. 32 с.

Тема 4. Німецька класична філософія

План

1. Загальна характеристика німецької класичної філософії.
2. Теоретична і практична філософія І. Канта.
3. Філософські погляди Й. Фіхте та Й. Шеллінга.
4. Філософія Г. Гегеля: його система і метод.
5. Антропологічний матеріалізм Л. Фейєрбаха.

Список додаткової літератури

Бурковський І., Ермоленко А., Кебуладзе А. До третьої «критики» Канта. Філософська думка. 2018. № 6. С. 118–124.

Гульга А. В. Немецкая классическая философия. М.: Мысль, 1986. С. 3–19.

Дзьобань О. П. Формування антропологічної проблематики в «до-критичний період» творчості Імануїла Канта. Гуманітарний часопис: Збірник наукових праць. Харків: ХАІ, 2006. № 4. С. 10–15.

Калиновський Ю. Ю. Правосвідомість та правопорядок у сучасних умовах у контексті роздумів І. Канта про автономію особистості. Філософсько-антропологічні студії: Спецвипуск. Київ: “Стилос”; Донецьк: РВВ ДНУ, 2004. С. 275–280.

Коротких В. И. Педагогическая карьера и трагедия творчества: факторы эволюции философии Гегеля. *Alma mater*. 2001. № 8. С. 22–26.

Коротких В. И. Система философии Гегеля как предмет историко-философского рассмотрения. *Вестн. Моск. ун-та. Сер. 7.: Философия*. 2002. № 6. С. 3–19.

Сугасава Тацубумі. Вчення про війну та мир у філософії права Канта. Філософія і сучасність. 2018. № 8. С. 126–137.

Терлецький В. М. Кантове вчення про «а ргіогі» в онтологічній перспективі. Філософська думка. 2008. №6. С. 21–39.

Тема 5. Сучасна світова філософія

План

1. Сучасна світова філософія: характерні риси та особливості.
2. Ірраціонально-гуманістичний напрям у сучасній філософії: філософія життя, фрейдизм, герменевтика, феноменологія, екзистенціалізм.
3. Позитивістська тенденція у сучасній світовій філософії.
4. Сучасна релігійна філософія (неотомізм, тейярдизм, персоналізм).
5. Російська філософія XIX–XX ст.: основні напрями та ідеї.

Список додаткової літератури

Бродецький О. С. К'еркегор: теологія відчайдушної свободи. Людина і світ. 2004. №7. С. 29–34.

Кебуладзе В. Тенденція перетворення феноменології з філософії свідомості на філософію досвіду. Філософська думка. 2012. №1. С. 125–134.

Мамардашвили М. К. Введение в философию: Введение в философию. Гуманітарні науки. №5. [Електронний ресурс]. Харків: Б. в., 2007. 1 CD-ROM

Мамардашвили М. К. Современная европейская философия (XX): Современная европейская философия (XX). Философия [Електронний ресурс]. Харків: Б. и., 2006. 1 CD-ROM

Розова Т. В., Чорна Л. В. Людина. Культура. Філософія (Проблема людини в європейській філософії): підруч. Кн. 1. Київ; Одеса: Освіта України, 2015. 328 с.

Суворова А. Н. Введение в современную философию: учебное пособие. Гуманітарні науки. №4. [Електронний ресурс]. Харків: Б. в., 2007. 1CD-ROM

Філософський енциклопедичний словник / голова редкол. В. І. Шинкарук. Київ: Абрис, 2002. 742 с

Тема 6. Вітчизняні філософські традиції

План

1. Філософська думка в духовній культурі Київської Русі.
2. Філософія українського Відродження та Просвітництва.
3. Філософія Г. Сковороди.
4. «Філософія серця» П. Юркевича.
5. Українська філософія XIX – початку XX ст.
6. Сучасний розвиток філософії в Україні.

Список додаткової літератури

Андрос Є. І. Володимир Шинкарук: антропологічний поворот в українській філософії другої половини XX сторіччя. Філософська думка. 2017. № 1. С. 66–73.

Бойченко М. Наукові школи в сучасній вітчизняній філософії: у світлі зміни філософських поколінь. Філософська думка. 2015. № 3. С. 46–61.

Валявко І. В. Стан дослідження філософських студій Дмитра Чижевського в Україні. Філософ. думка. 2004. № 6. С. 119–133.

Вдовиченко Г. В. Культурфілософська спадщина філософів УСРР епохи «Розстріляного Відродження»: монографія. М-во освіти і науки України, Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. Київ: ВПЦ КГУ, 2015. 511 с.

Волинка Г. Дещо про філософські орієнтації Михайла Петровича Драгоманова. Пам'ять століть. 2003. С. 30–33.

Гнатюк Я. Філософсько-науковий кордоцентризм П. Юркевича. Людина і політика. 2002. № 1. С. 107–114.

Калиновський Ю. Ю., Павліченко О. О. Філософське-історичне осмислення державотворчої концепції В. К. Липинського. Вісник Київського національного лінгвістичного університету. Серія: історія, економіка, філософія. 2018. Випуск 23. С. 82–89.

Кузьміна С. Вітчизняна академічна філософія: працюємо в архівах. Філософ. думка. 2010. № 6. С. 5–20.

Йолон П. «Київська філософська школа» як явище. Філософська думка. 2015. N 3. С. 77–89

Йолон П. Знакова роль Павла Копніна в переломний період діяльності Інституту філософії (Стаття друга). Філософська думка. 2017. № 1. С. 42–56.

Мозгова Н. Про світоглядні витоки сучасної вітчизняної філософії. Філософська думка. 2015. № 3. С. 20–23.

Слободянюк Д. «Філософія серця» як методологічне підґрунтя ідейно-теоретичної спадщини Памфіла Юркевича. Філософ. обрії. Вип. 22. Київ: Б. в., 2009. С. 30–44.

Ткачук М. Києво-Могилянська академія і становлення академічної філософії в Україні. Філософ. думка. 2000. № 4. С. 37–56.

Розділ II

ОНТОЛОГІЯ, ГНОСЕОЛОГІЯ, СОЦІАЛЬНА ФІЛОСОФІЯ

Тема 7. Філософський смисл проблеми буття

План

1. Онтологія, її основні проблеми та категоріальні визначення. Типи онтології.
2. Основні форми буття. Особливості людського буття.
3. Категорія «субстанція» та її роль у визначенні онтологічних основ світу. Матерія як субстанція.
4. Матерія і рух. Класифікація форм руху.
5. Простір і час як форми існування матерії.

Список додаткової літератури

Аляев Г. Металогічність буття як першопринцип метафізики життя. Філософ. думка. 2001. № 6. С. 97–122.

Данильян О. Г., Дзьобань О. П. Інформаційна картина світу в контексті перспектив сучасної науки й культури. Інформація і право. 2013. № 1. С. 21–28.

Дынин Б. С. Онтологическая диалогичность мира: признание трансцендентного. Вопр. философии. 2010. № 5. С. 105–114.

Канак Ф. Перехідний стан буття: поняття і місце в трансформаціях. Філософ. думка. 2001. № 4. С. 14–19.

Рубашкин В. Ш., Лахити Д. Г. Онтология: от натурфилософии к научному мировоззрению и инженерии знаний. *Вопр. философии*. 2005. № 1. С. 64–69.

Салин Ю. С. Гносеологический релятивизм категории времени. *Вопр. философии*. 2010. № 3. С. 66–79.

Чернова Л. Наукова картина світу як предмет філософського дискурсу. *Вищ. освіта України*. 2010. № 3. С. 33–39.

Тема 8. Свідомість як філософська проблема

План

1. Проблема свідомості в історії філософської думки: античне, середньовічне, новоевропейське й сучасне розуміння.
2. Сутність відображення. Генезис форм відображення.
3. Походження свідомості: біологічні й соціальні передумови. Ідеальна природа свідомості.
4. Свідомість у структурі психіки людини. Основні компоненти свідомості. Свідомість і несвідоме.
5. Функції свідомості.

Список додаткової літератури

Васильев В. В. Мозг и сознание: выходы из лабиринта. *Вопр. философии*. 2006. № 1. С. 67–79.

Иванов Д. В. Сознание как объект метафизических исследований. *Вопр. философии*. 2009. № 2. С. 86–96.

Кутняк І. Субстанційність свідомості в модусах життєвого світу індивіда. *Філософ. обрії*. Вип. 11. Київ: Б. в., 2003. С. 148–162.

Лобастов В. Г. К логическим определениям сознания: Э. В. Ильенков и И. Кант. *Вопр. философии*. 2004. № 3. С. 56–66.

Соколова О. Генеза розуміння феномену свідомості. *Філософ. думка*. 2008. № 3. С. 109–122.

Таланов В. Сознание, открытое новым смыслом жизни. *Alma mater*. 2003. № 10. С. 18–25.

Тема 9. Філософські вчення про розвиток

План

1. Діалектика як учення про розвиток і метод пізнання. Історичні форми діалектики. Об'єктивна й суб'єктивна діалектика.
2. Принципи діалектики.
3. Основні закони діалектики та їх методологічне значення для юридичної теорії та практики.
4. Категорії діалектики. Значення законів і категорій діалектики для теоретичної і практичної діяльності юристів.
5. Класичні й неklasичні альтернативи діалектики.

Список додаткової літератури

Гернего О. О. Альтернативність діалектики і метафізики як філософська проблема та шляхи її вирішення. Унів. наук. зап. 2008. № 1. Хмельницький: Вид-во Хмельниц. ун-ту упр. та права. С. 426–437.

Губарев В. В. Наука или синергетика? Вопр. философии. 2009. № 10. С. 159–165.

Гурій Т. О. Діалектична єдність філософських категорій загально-го, особливого та одиничного як головна передумова з'ясування сутності кваліфікації адміністративного правопорушення. Держава і право. Юрид. і політ. науки. Київ: Ін-т держави і права НАН України, 2002. Вип. 18. С. 179–183.

Дзьобань О. П. Сучасна соціальна синергетика: до питання про визначення концептуальних основ. Вісник Нац. юрид. академії України імені Ярослава Мудрого. Серія: Філософія, філософія права, політологія, соціологія. 2011. Вип. 7. С. 3–15.

Дзьобань О. П. Розвиток ідей синергетики як нової парадигми у природничо-науковому і соціальному пізнанні. Вісник Нац. юрид. академії України імені Ярослава Мудрого. Серія: Філософія, філософія права, політологія, соціологія. 2011. Вип. 9. С. 3–16.

Калиновський Ю. Ю. Діалектика свободи та відповідальності у правовому суспільстві. Вісник Національного університету “Юридична академія України імені Ярослава Мудрого”. Серія: Філософія,

філософія права, політологія, соціологія. Харків: Право, 2015. № 1 (24). С. 114–122.

Крисюк Ю. Синергетична інтерпретація соціального порядку. Право України. 2005. № 7. С. 30–33.

Філософський енциклопедичний словник / голова редкол. В. І. Шинкарук. Київ: Абрис, 2002. 742 с.

Тема 10. Сутність і структура пізнавального процесу. Наукове пізнання, його форми та методи

План

1. Пізнання як предмет філософського аналізу. Суб'єкт і об'єкт пізнання.
2. Види пізнавальної діяльності: чуттєве й раціональне, емпіричне й теоретичне та їх взаємозв'язок.
3. Практика як основа пізнання. Функції практики.
4. Проблема істини у філософії і науці. Критерії істини.
5. Методи наукового пізнання. Рівні методології.
6. Основні форми наукового пізнання та їх взаємозв'язок.

Список додаткової літератури

Васильченко А. Знання і автономія суб'єкта пізнання. Філософ. думка. 2009. № 4. С. 75–83.

Данильян О. Г., Дзьобань О. П. Методологія наукових досліджень: підручник. Харків: Право, 2019. 368 с.

Ивакин А. А. Система методологии научного познания. Акт. пробл. політики. Вип. 15. Одеса: Юрид. літ., 2002. С. 246–254.

Ильин В. Н. Основная проблема теории познания. Вопр. философии. 2009. № 7. С. 123–134.

Кірюхін Д. Наука і релігія: нові принципи взаємовідносин. Людина і світ. 2002. № 4. С. 10–15.

Норманн Г. Э. Карл Поппер о ключевых проблемах науки XX века. Вопр. философии. 2003. № 5. С. 96–102.

Петрушенко В. Л. Межі знання і знання меж. Філософ. думка. 2005. № 3. С. 3–17.

Пироженко В. О. Поняття істини в суспільствознавстві у контексті ситуаційного аналізу. Вісн. НАН України. 2005. № 11. – С. 19–31.

Тема 11. Філософські підходи до розуміння людини, суспільства, історії

План

1. Сутність людини. Взаємозв'язок біологічного й соціального в людині. Сенс життя людини.
2. Основні підходи до розуміння суспільства.
3. Суспільство як система, що самоорганізується й саморозвивається.
4. Сучасні концепції суспільного розвитку: інформаційного суспільства, індивідуалізованого суспільства, неопатримоніального суспільства.
5. Культура як специфічна соціально-духовна реальність. Функції культури.
6. Концепції та напрями філософії історії: формаційна, цивілізаційна, теологічна, технократична.

Список додаткової літератури

Данильян О. Г., Дзьобань О. П. Глобалізація культури: протиріччя та тенденції розвитку. Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого». Серія: Філософія, філософія права, політологія, соціологія. Право, 2017. Вип. 2 (29). С. 135–143.

Данильян О. Г. Дзьобань О. П. Інформаційно-комунікативна природа суспільства: еволюція точок зору на проблему. Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого». Серія: Філософія, філософія права, політологія, соціологія. Право, 2018. Вип. 3 (38). С. 8–20

Дзьобань О. П. До проблеми критеріїв соціального розвитку з позицій соціальної синергетики. Гілея: науковий вісник. 2011. Випуск 54 (11). С. 218–222.

Дзьобань О. П., Грубов В. М. Загальна характеристика суспільства як системи: системний і синергетичний аспекти. Вісник НЮАУ імені Ярослава Мудрого. Серія: Філософія, філософія права, політологія, соціології. Право, 2011. Вип. 10. С. 69–77.

Калиновський Ю. Ю., Мануйлов Є. М. Громадянська відповідальність особистості як атрибутивний феномен правового суспільства. Вісник Національного університету “Юридична академія України імені Ярослава Мудрого”. Серія: Філософія, філософія права, політологія, соціологія. Харків: Право, 2015. № 2 (25). С. 113–129.

Кравченко П. А., Мельник А. І. Глобалізаційні та антиглобалізаційні процеси в європейському соціально-філософському дискурсі. Філософські обрії: наук.-теорет. журн. Вип. 37. С. 78–99.

Лозинська С. І. Духовність як основа людського буття. Часоп. Київ. ун-ту права. 2010. № 2. С. 80–84.

Мельник А. І. Поняття історії та його інтерпретація в європейській і українській соціально-філософській думці. Філософ. обрії: наук.-теорет. журн. 2010. Вип. 24. С. 80–96.

Суспільство, людина, право: досвід філософсько-правового осмислення: монографія / О. Г. Данильян, О. П. Дзьобань, С. Б. Жданенко та ін.; за ред. О. Г. Данильяна. Харків: Право, 2018. 350 с.

Сучасне суспільство, людина, право в умовах глобальних трансформацій: монографія / О. Г. Данильян, О. П. Дзьобань, С. Б. Жданенко та ін.; за ред. О. Г. Данильяна. Харків: Право, 2020. 344 с.

Хантингтон С. Зіткнення цивілізацій. Філософ. і соціол. думка. 1996. № 1–2. С. 9–29.

5. Поточний та підсумковий контроль знань студентів

5.1. Опис предмета курсу

Курс	Напрямок підготовки, спеціальність, ступінь вищої освіти	Характеристика (структура) навчального курсу
Кількість кредитів ECTS: 3 Розділів: 2 Загальна кількість годин: 90 Тижневих годин: аудиторних – 4 самостійної роботи студента – 2,5	<i>Галузь знань:</i> 08 «Право»; 29 «Міжнародні відносини» <i>Спеціальність:</i> 081 «Право»; 293 «Міжнародне право» <i>Ступінь вищої освіти</i> – бакалавр	Обов'язкова: Лекції: 22 год. Практичні заняття: 26 год. Самостійна робота: 42 год. Вид контролю: залік, іспит

5.2. Форми самостійної роботи:

- підготовка до практичних занять;
- самостійне вивчення додаткової літератури та додаткових питань;
- робота з інформаційними ресурсами;
- підготовка до заліку або іспиту згідно з переліком розроблених кафедрою питань.

5.3. Види навчальних занять:

- лекції;
- практичні заняття.

5.4. Види контролю знань студентів:

- залік;
- іспит.

5.5. Вид контролю: залік

Контроль знань студентів в цьому випадку в рамках навчальної дисципліни здійснюється з урахуванням бально-рейтингової системи.

Розподіл балів між формами організації навчального процесу і видами контрольних заходів

Поточний контроль		Сума (залік без оцінки)
Модуль 1	Модуль 2	100
50	50	

Підсумки поточного контролю проставляються в відомість за накопичувальним принципом і є підставою для отримання студентом заліку з навчальної дисципліни. Якщо студент набрав протягом семестру за підсумками поточного контролю менше 60 балів з навчальної дисципліни, то він залік не склав.

Шкала підсумкової оцінки знань студентів

Підсумкова оцінка з навчальної дисципліни виставляється в залікову книжку відповідно до такої шкали:

Оцінка за шкалою ECTS	Визначення	Оцінка за національною шкалою	Оцінка за 100-бальною шкалою, що використовується в НІОУ
	Зараховано – належне виконання завдань згідно з розробленими критеріями оцінювання	зараховано	60–100
	Незараховано – неналежне виконання завдань згідно з розробленими критеріями оцінювання	незараховано	1–59

5.6. Вид контролю: іспит

Організація поточного контролю

Оцінювання знань студентів в цьому випадку здійснюється на основі результатів поточного контролю (ПК). Загальним об'єктом

оцінювання знань студентів є відповідні частини навчальної дисципліни, засвоєння якої перевіряється під час ПК.

Об'єктами ПК знань студентів з філософії є: систематичність та активність роботи на лекціях, практичних заняттях (відвідування відповідних форм навчального процесу, активність та рівень знань при обговоренні питань), виконання контрольних завдань, інші форми робіт.

Оцінювання результатів ПК здійснюється викладачем наприкінці вивчення кожного розділу. Критеріями оцінювання є:

а) активність та рівень знань при обговоренні питань практичних занять, відвідування відповідних форм навчального процесу, самостійне доопрацювання окремих тем чи питань, інші форми робіт (від 0–10 балів);

б) оцінка за контрольну роботу, яка проводиться у формі тестування, або в іншій формі за вибором викладача, від 0–10 балів. Перелік тестів або інших завдань, порядок і час їх складання, критерії оцінювання визначаються кафедрою і доводяться до відома студентів на початку навчального семестру.

Підсумковий бал за результатами ПК оформляється під час останнього практичного заняття.

Загальна кількість балів за ПК складає 40 балів. Кожен розділ оцінюється 20 балами.

Результати ПК знань студентів є основою для визначення загальної успішності студента і враховуються при виставленні балів за підсумковий контроль знань (ПКЗ).

У разі невиконання завдань ПК з об'єктивних причин студенти мають право за дозволом декана (викладача) скласти їх до останнього практичного заняття. Час і порядок складання визначає викладач.

Організація підсумкового контролю

Підсумкове оцінювання рівня знань студентів з філософії здійснюється на основі результатів ПК та підсумкового контролю знань (ПКЗ) за 100 бальною шкалою.

Завдання, що виносяться на ПКЗ, оцінюються від 0 до 60 балів. ПКЗ з філософії проводиться у формі іспиту. Конкретний перелік питань та завдань, що охоплюють весь зміст навчальної дисципліни, критерії оцінювання екзаменаційних завдань, порядок і час їх скла-

дання визначаються кафедрою і доводяться до студентів на початку навчального року.

До екзаменаційного білета включаються три питання.

До відомості обліку підсумкової успішності заносяться в балах сумарні результати ПК та ПКЗ.

Підсумкова оцінка з навчальної дисципліни виставляється у залікову книжку відповідно до такої шкали.

Оцінка за шкалою ECTS	Визначення	Оцінка за національною шкалою	Оцінка за 100-бальною шкалою, що використовується в НЮУ
A	Відмінно – відмінне виконання, лише з незначною кількістю помилок	5	90–100
B	Дуже добре – вище середнього рівня з кількома помилками	4	80–89
C	Добре – в цілому правильна робота з певною кількістю незначних помилок		75–79
D	Задовільно – непогано, але зі значною кількістю недоліків	3	70–74
E	Достатньо – виконання задовольняє мінімальні критерії		60–69
FX	Незадовільно – потрібно попрацювати перед тим, як перескласти	2	20–59
F	Незадовільно – необхідна серйозна подальша робота, обов'язковий повторний курс		1–19

6. Контрольні питання для підготовки до заліку

1. Що таке філософія? Предмет і місце філософії у системі світоглядного знання. Основні функції філософії.
2. Поняття і структура світогляду. Історичні типи світогляду.
3. Антична філософія: особливості, періодизація та значення для формування європейської культури.
4. Основні проблеми середньовічної християнської філософії та основні етапи її розвитку. Полеміка між реалізмом і номіналізмом.
5. Гуманістичний характер та основні напрямки філософії епохи Відродження. Основні ідеї епохи Реформації.
6. Емпіризм та сенсуалізм Нового часу. Проблема наукового методу, вчення про людину і суспільство (Ф. Бекон, Т. Гоббс, Дж. Локк, Дж. Берклі).
7. Раціоналізм Нового часу (Р. Декарт, Б. Спіноза, Г. Лейбніц).
8. Теоретична філософія І. Канта. “Коперніканський переворот” у теорії пізнання.
9. Практична філософія І. Канта: етичні та естетичні ідеї, категоричний імператив.
10. Г. Гегель, його філософська система і метод.
11. Філософія Л. Фейєрбаха, її антропологічний характер.
12. Філософія марксизму: передумови виникнення, основні ідеї та їх вплив на світову філософію й соціальну практику.
13. Ірраціоналістичний напрям сучасної філософії (А. Бергсон, Ф. Ніцше, А. Шопенгауер).
14. Екзистенційна філософія, її основні ідеї.
15. Характерні риси та особливості герменевтики.
16. Фрейдизм і неофрейдизм (З. Фрейд, Е. Фромм, К. Юнг, А. Адлер, Г. Маркузе).
17. Позитивізм: характерні риси та основні етапи розвитку.
18. Сучасна релігійна філософія: неотомізм, персоналізм, тейяр-дизм.
19. Особливості та головні питання філософської культури Київської Русі.

20. Філософія українського Відродження та Просвітництва.
21. Філософські погляди Г. С. Сковороди та їх вплив на розвиток вітчизняної філософії.
22. Українська філософія XIX–XXI століття: основні тенденції та напрямки.
23. Філософський зміст категорії буття та його головні форми. Типи онтології.
24. Філософське вчення про матерію. Властивості та структура матерії. Рух як спосіб існування матерії та його форми.
25. Простір і час як форми існування матерії. Загальні та специфічні властивості простору й часу.
26. Проблема свідомості у філософії. Різноманітність тлумачень проблеми свідомості у класичній і сучасній філософії.
27. Відображення та форми його еволюції. Свідомість як вища форма відображення.
28. Біологічні та соціальні передумови походження свідомості.
29. Свідоме та несвідоме як основні компоненти психіки. Само-свідомість.
30. Структура та функції свідомості.
31. Діалектика: її історичні форми та особливості. Об'єктивна і суб'єктивна діалектика.
32. Принципи діалектики.
33. Закони діалектики.
34. Категорії діалектики та їх характеристика. Діалектичний характер парних категорій.
35. Альтернативи й модифікації діалектики.
36. Модифікації метафізичної концепції розвитку (догматизм, релятивізм, софістика, еkleктика).
37. Сучасні філософські вчення про розвиток (негативна діалектика, «трагічна» діалектика, синергетика).
38. Пізнання як предмет філософського аналізу. Сутність та структура пізнавального процесу.
39. Сутність агностицизму та його історичні форми.
40. Практика як специфічно людський спосіб освоєння світу. Поняття практики. Форми і рівні практичної діяльності. Функції практики.

41. Форми чуттєвого пізнання та взаємозв'язок між ними.
42. Раціональне пізнання, його особливості та форми.
43. Проблема істини, види істини. Істина і хибність (помилковість). Критерії істини.
44. Наукове пізнання, його структура та рівні.
45. Філософія суспільства. Розвиток поглядів на суспільство в історії філософії.
46. Сучасні концепції суспільного розвитку.
47. Суспільство як система. Соціальна структура суспільства та її елементи.
48. Сфери (підсистеми) суспільного життя (економічна, духовна, політична, соціальна).
49. Суспільні закони, їх особливості, класифікація і механізм дії.
50. Проблема людини в історії філософської думки.
51. Проблема сенсу життя людини. Основні способи обґрунтування сенсу життя.
52. Зміст понять: людина, індивід, особистість, індивідуальність. Поняття статусу й ролі.
53. Проблема свободи і відповідальності людини, їх взаємна обумовленість.
54. Духовне життя суспільства: поняття, сутність, структура.
55. Суспільна свідомість та її структура. Рівні суспільної свідомості. Суспільна психологія та суспільна ідеологія.
56. Форми суспільної свідомості, критерії їх розрізнення і взаємодія.
57. Культура як специфічна соціальна реальність. Структура та функції культури.
58. Формаційний підхід до розуміння історії як варіант моністичного тлумачення історичного процесу.
59. Цивілізаційний підхід до розуміння історії. Концепції локальних цивілізацій (М. Данилевський, О. Шпенглер, П. Сорокін): сутність та особливості.
60. Проблема сенсу історії (К. Ясперс, Ф. Фукуяма).

7. Контрольні питання для підготовки до іспиту

1. Що таке філософія? Предмет і місце філософії у системі світоглядного знання. Основні функції філософії.
2. Поняття і структура світогляду. Історичні типи світогляду.
3. Антична філософія: особливості, періодизація та значення для формування європейської культури.
4. Досократична філософія (мілетська школа, Геракліт, елейці, піфагореїзм).
5. Атомістичне тлумачення буття в античній філософії (Левкіп, Демокріт, Епікур).
6. Філософія Сократа. Етичний раціоналізм Сократа.
7. Філософія Платона. Вчення Платона про ідеї.
8. Філософія Аристотеля: основні ідеї та їх вплив на світову філософію.
9. Філософія епохи еллінізму (кініки, скептики, стоїки, епікурейці, неоплатоніки).
10. Основні проблеми середньовічної християнської філософії та основні етапи її розвитку. Полеміка між реалізмом і номіналізмом.
11. Філософське вчення Фоми Аквінського, його концепція «подвійної істини».
12. Гуманістичний характер та основні напрямки філософії епохи Відродження. Основні ідеї епохи Реформації.
13. Емпіризм та сенсуалізм Нового часу. Проблема наукового методу, вчення про людину і суспільство (Ф. Бекон, Т. Гоббс, Дж. Локк, Дж. Берклі).
14. Раціоналізм Нового часу (Р. Декарт, Б. Спіноза, Г. Лейбніц).
15. Французький матеріалізм XVIII ст. Вчення про матерію, пізнання, людину і суспільство (К. А. Гельвецій, П. Гольбах, Ж. Ламетрі, Д. Дідро).
16. Філософія епохи Просвітництва. Французьке Просвітництво (Ш. Монтеск'є, Вольтер, Ж. Руссо).
17. Теоретична філософія І. Канта. «Коперніканський переворот» у теорії пізнання.

18. Практична філософія І. Канта: етичні та естетичні ідеї, категоричний імператив.
19. Г. Гегель, його філософська система і метод.
20. Філософія Л. Фейєрбаха, її антропологічний характер.
21. Російська філософія ХІХ – початку ХХ ст. Головні риси та особливості.
22. Філософія марксизму: передумови виникнення, основні ідеї та їх вплив на світову філософію й соціальну практику.
23. Ірраціоналістичний напрям сучасної філософії (А. Бергсон, Ф. Ніцше, А. Шопенгауер).
24. Екзистенційна філософія, її основні ідеї.
25. Характерні риси та особливості герменевтики.
26. Фрейдизм і неофрейдизм (З. Фрейд, Е. Фромм, К. Юнг, А. Адлер, Г. Маркузе).
27. Позитивізм: характерні риси та основні етапи розвитку.
28. Сучасна релігійна філософія: неотомізм, персоналізм, тейярдизм.
29. Особливості та головні питання філософської культури Київської Русі.
30. Філософія українського Відродження та Просвітництва.
31. Філософські погляди Г. С. Сковороди та їх вплив на розвиток вітчизняної філософії.
32. Українська філософія ХІХ–ХХІ століття: основні тенденції та напрямки.
33. Філософський зміст категорії буття та його головні форми. Типи онтології.
34. Філософське вчення про матерію. Властивості та структура матерії.
35. Рух як спосіб існування матерії та його форми. Взаємозв'язок основних форм руху.
36. Простір і час як форми існування матерії. Загальні та специфічні властивості простору й часу.
37. Проблема свідомості у філософії. Різноманітність тлумачень проблеми свідомості у класичній і сучасній філософії.
38. Відображення та форми його еволюції. Свідомість як вища форма відображення.

39. Біологічні та соціальні передумови походження свідомості.
40. Свідоме та несвідоме як основні компоненти психіки. Само-свідомість.
41. Структура та функції свідомості.
42. Діалектика: її історичні форми та особливості. Об'єктивна і суб'єктивна діалектика.
43. Діалектичний принцип загального взаємозв'язку. Види зв'язків та їх характеристика.
44. Діалектичний принцип розвитку. Співвідношення розвитку, змін і руху.
45. Закон єдності і боротьби протилежностей як спосіб розкриття джерел і рушійних сил розвитку.
46. Закон взаємного переходу кількісних і якісних змін як спосіб розкриття внутрішнього механізму розвитку.
47. Закон заперечення заперечення як спосіб розкриття спрямованості розвитку.
48. Категорії діалектики та їх характеристика. Діалектичний характер парних категорій.
49. Метафізична концепція розвитку як класична альтернатива діалектики.
50. Модифікації метафізичної концепції розвитку (догматизм, релятивізм, софістика, еkleктика).
51. Сучасні філософські вчення про розвиток (негативна діалектика, «трагічна» діалектика, синергетика).
52. Пізнання як предмет філософського аналізу. Сутність та структура пізнавального процесу.
53. Сутність агностицизму та його історичні форми.
54. Практика як специфічно людський спосіб освоєння світу. Поняття практики. Форми і рівні практичної діяльності. Функції практики.
55. Форми чуттєвого пізнання та взаємозв'язок між ними.
56. Раціональне пізнання, його особливості та форми.
57. Проблема істини, види істини. Істина і хибність (помилковість). Критерії істини.
58. Наукове пізнання, його структура та рівні.
59. Поняття методу. Класифікація методів наукового пізнання та їх характеристика.

60. Логіка наукового дослідження та його етапи (факт, проблема, гіпотеза, доказ, теорія).

61. Філософія суспільства. Розвиток поглядів на суспільство в історії філософії.

62. Сучасні концепції суспільного розвитку: концепція постіндустріального суспільства.

63. Сучасні концепції суспільного розвитку: концепція інформаційного суспільства.

64. Сучасні концепції суспільного розвитку: концепція індивідуалізованого суспільства.

65. Сучасні концепції суспільного розвитку: концепція неопатримоніального суспільства.

66. Суспільство як система. Соціальна структура суспільства та її елементи.

67. Поняття соціального інституту. Різновиди соціальних інститутів та їх характеристика.

68. Діяльність як специфічний засіб існування соціального. Основні елементи та сфери соціальної діяльності.

69. Сфери (підсистеми) суспільного життя (економічна, духовна, політична, соціальна).

70. Суспільні закони, їх особливості, класифікація і механізм дії.

71. Проблема розвитку суспільства і динаміки соціальних процесів.

72. Проблема людини в історії філософської думки.

73. Основні концепції походження людини (космічна, релігійна, еволюційна).

74. Основні концепції сутності людини (біологізаторські, соціологізаторські, спірітуалістичні).

75. Антропосоціогенез, його сутність і комплексний характер.

76. Проблема сенсу життя людини. Основні способи обґрунтування сенсу життя.

77. Зміст понять: людина, індивід, особистість, індивідуальність. Поняття статусу й ролі.

78. Особистість як соціальна характеристика людини, її внутрішня структура, детермінуючі фактори. Типологія особистостей.

79. Проблема свободи і відповідальності людини, їх взаємна обумовленість.
80. Історичні типи взаємовідносин людини і суспільства.
81. Духовне життя суспільства: поняття, сутність, структура.
82. Суспільна свідомість та її структура. Рівні суспільної свідомості. Суспільна психологія та суспільна ідеологія.
83. Форми суспільної свідомості, критерії їх розрізнення і взаємодія.
84. Культура як специфічна соціальна реальність. Структура та функції культури.
85. Східна й західна моделі культури, їх характерні риси, відмінності і взаємовпливи.
86. Предмет, структура та функції філософії історії.
87. Сучасні напрямки філософії історії (онтологічний, гносеологічний, аксіологічний, технократичний).
88. Формаційний підхід до розуміння історії як варіант моністичного тлумачення історичного процесу.
89. Цивілізаційний підхід до розуміння історії. Концепції локальних цивілізацій (М. Данилевський, О. Шпенглер, П. Сорокін): сутність та особливості.
90. Проблема сенсу історії (К. Ясперс, Ф. Фукуяма).

8. Список літератури

Підручники, навчально-методичні посібники та довідкові видання

Бондаревич І. А. Філософія. Київ: Алерта, 2013. 240 с.

Волинка Г. Філософія Стародавності і середньовіччя в освітньому контексті. Київ: Вищ. освіта, 2005. С. 84–88.

Вулевич М. Р. Філософія як мудрість та її осмислення в науковій і практичній діяльності. Часопис Київського університету права. 2005. № 2. С. 154–158.

Горський В. С. Історія української філософії: курс лекцій: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. 3-тє вид. Київ: Наук. думка, 1997. 285 с.

Данильян О. Г., Дзьобань О. П. Трансформації цінностей в інформаційному суспільстві: багатовимірність та різнопорядковість. Вісник Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого. Серія: Філософія. 2020. № 3 (46). С. 28–43.

Данильян О. Г., Дзьобань О. П. Віртуальна реальність і кіберпростір як атрибути сучасного суспільства. Інформація і право. 2020. № 4 (35). С. 9–21.

Данильян О. Г., Дзьобань О. П. Філософія: підручник. 3-тє вид., перероб. і допов. Харків: Право, 2018. 432 с.

Данильян О. Г., Дзьобань О. П. Філософія: посібник для підготовки до іспиту. Харків: Право, 2019. 134 с.

Данильян О. Г., Дзьобань О. П. Філософія: навчальний посібник для підготовки до заліку та іспиту. Харків: Право, 2021. 136 с.

Дзьобань О. П. Сучасна соціальна синергетика: до питання про визначення концептуальних основ. Вісник Нац. юрид. академії України імені Ярослава Мудрого. Серія: Філософія, філософія права, політологія, соціологія. 2011. Вип. 7. С. 3–15.

Дротянко Л. Г. Філософія наукового пізнання: підручник. Київ: Вид-во Нац. авіац. ун-ту «НАУ-ДРУК», 2010. 224 с.

Калиновський Ю. Ю. Філософія соборності як світоглядне підґрунтя розвитку правового суспільства в Україні. Гілея: науковий вісник. 2013. Випуск 70 (№ 3). С. 354–360.

Коваленко І. І., Мелякова Ю. В. Кальницький Е. А. Феномен тілесності в перформативній парадигмі: від зібрання до проблематизації політичного. Вісник Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого. Серія: Філософія. 2020. № 1 (44). С. 86–119.

Кузьміна С. Вітчизняна академічна філософія: працюємо в архівах. Філософська думка. 2010. № 6. С. 5–20.

Рижак Л. Філософія: підручник. Львів: ЛНУ ім. І. Франка, 2013. 650 с.

Соціальна філософія: підруч. для вищ. шк. / Афанасенко В. С., Горлач М. І., Данильян О. Г. та ін. Харків: Прапор, 2007. 686 с.

Суспільство, людина, право: досвід філософсько-правового осмислення: монографія / О. Г. Данильян, О. П. Дзьобань, С. Б. Жданенко, Ю. Ю. Калиновський та ін.; за ред. О. Г. Данильяна. Харків: Право, 2018. 350

Суспільство, людина, право: сучасні дослідження актуальних проблем: монографія / О. Г. Данильян, О. П. Дзьобань, С. Б. Жданенко, Ю. Ю. Калиновський та ін.; за ред. О. Г. Данильяна. Харків: Право, 2014. 392 с.

Сучасне суспільство: філософсько-правове дослідження актуальних проблем: монографія / О. Г. Данильян, О. П. Дзьобань, С. Б. Жданенко, Ю. Ю. Калиновський та ін.; за ред. О. Г. Данильяна. 2-ге вид., перероб. та допов. Харків: Право, 2017. 416 с.

Сучасне суспільство, людина, право в умовах глобальних трансформацій: монографія / О. Г. Данильян, О. П. Дзьобань, С. Б. Жданенко та ін.; за ред. О. Г. Данильяна. Харків: Право, 2020. 344 с.

Сучасний словник з суспільних наук / за ред. О. Г. Данильяна, М. І. Панова. Харків: Прапор, 2006. 432 с.

Терлецький В. М. Кантове вчення про “a priori” в онтологічній перспективі. Філософська думка. 2008. № 6. С. 21–39.

Філософія: підручник / ред. Л. В. Губерський. вид. 2-ге, перероб. і доп. Харків: Фоліо, 2018. 621 с.

Філософія історії: підруч. для вищ. шк. / Бойченко І. В., Горлач М. І., Данильян О. Г. та ін. Харків: Прапор, 2006. 654 с.

Філософія: хрестоматія. Від витоків до сьогодення: навч. посіб.; за ред. Л. В. Губерського. 2-ге вид., стереотип. Київ: Знання, 2012. 621 с.

Інтернет-ресурси:

Електронний архів-репозитарій Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого. URL: <http://dspace.nlu.edu.ua/handle/123456789/782>.

Навчальний електронний інформаційний комплекс «Філософія (НЕИК)». URL: <http://dl.nlu.edu.ua/?lang=uk>.

Навчально-методичні матеріали Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого. URL: <http://acs.nlu.edu.ua/materials/list.php>.

Офіційний сайт Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. URL: <http://www.nbuv.gov.ua>.

СЕНМК: Стандартизований електронний навчально-методичний комплекс кафедри філософії URL: http://library.nlu.edu.ua/index.php?option=com_k2&view=itemlist&task=category&id=120:kafedra-f%D1%96losof%D1%96%D1%97&Itemid=151.

ЗМІСТ

1. Вступ	3
2. Загальний розрахунок годин лекцій, практичних занять та самостійної роботи.....	5
3. Програма навчальної дисципліни «Філософія».....	6
4. Плани практичних занять.....	11
5. Поточний та підсумковий контроль знань студентів.....	22
6. Контрольні питання для підготовки до заліку	27
7. Контрольні питання для підготовки до іспиту	30
8. Список літератури.....	35

Навчальне видання

ФІЛОСОФІЯ

**Навчально-методичний
посібник для студентів
спеціальності «Право»**

У к л а д а ч і:

Данильян Олег Геннадійович
Дзьобань Олександр Петрович
Калиновський Юрій Юрійович

Відповідальний за випуск *О. Г. Данильян*

Видається в авторській редакції

Комп'ютерна верстка *А. Т. Гринченка*

Підписано до друку з оригінал-макета 18.02.2021.
Формат 60×84 $\frac{1}{16}$. Папір газетний. Гарнітура Times.
Ум. друк. арк. 2,33. Обл.-вид. арк. 1,42. Вид. № 2723.
Тираж 100 прим.

Видавництво «Право» Національної академії правових наук України
та Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого
вул. Чернишевська, 80а, Харків, 61002, Україна
Тел./факс (057) 716-45-53
Сайт: www.pravo-izdat.com.ua
E-mail для авторів: verstka@pravo-izdat.com.ua
E-mail для замовлень: sales@pravo-izdat.com.ua

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до Державного реєстру видавців, виготівників і розповсюджувачів
видавничої продукції — серія ДК № 4219 від 01.12.2011 р.

Виготовлено у друкарні ТОВ «ПРОМАРТ»
Тел. (057) 717-28-80